

Концепт *толерантність* в дискурсах спецслужб Німеччини та Великобританії

Л. В. Юдко

Київський Національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

*Corresponding author. E-mail: yulud2010@meta.ua

Paper received 18.03.16; Accepted for publication 04.04.16.

Анотація. у статті розглядається когнітивно-дискурсивна класифікація вербалізаторів концепту *толерантність* в інституційному дискурсі, підтверджується шляхом дискурс-аналізу теза, що концептуально-тематичні групи представлені не лише синонімічним рядом вербалізатора концепту, а й групами антонімів та лексемами, що пов'язані родо-видовими відношеннями, тобто можуть перебувати у відношеннях гіпонімії, а також конверсії.

Ключові слова: лексико-семантична група, концептуально-тематична група, дискурс, дискурс толерантності, дискурс-аналіз, контент-аналіз.

Вступ. Поєднання когнітивних і комунікативних аспектів людської діяльності визначає когнітивно-дискурсивну парадигму сучасної лінгвістики. Роль толерантності трансформується в сучасних умовах глобалізації та масової міграції населення до певної системи правил поведінки з універсальними та особистими цінностями. Толерантність передбачає множинність способів існування, м'яке, ненасильницьке ставлення до цінностей самотніх культур у випадку, коли цінності цієї самотньої культури істотно не суперечать універсальним цінностям, самій толерантності зокрема, без якої неможливе неконфліктне співіснування культур, етносів, націй, релігій [1].

Дискурс толерантності реалізується у двох вимірах – особистісному та інституційному: узгодженість цих видів дискурсу є запорукою формування цивілізованої держави. Підґрунтям взаємодії зазначених типів дискурсу є узгодженість концептуальної системи – «домінуючого культурного коду» [2], що забезпечує несуперечність інституційних цінностей (концептів) концептуальній картині світу нації. «Зв'язок між соціальними інститутами і символічною системою, яка робить легітимним певний процес чи стан, конструює інституційний порядок, за допомогою когнітивно-прагматичного комплексу – упорядкованої сукупності всіх індивідуальних знань про оточуючу дійсність, правила, цінності, настанови, вірування, сприяє його збереженню і трансляції завдяки підтвердженню в символах і діяльності» [3], саме ці положення зумовлюють *актуальність* даної статті.

Огляд публікацій за темою дослідження. Проблема толерантності має міждисциплінарний характер. До її вивчення зверталися філософи (Дж. Локк, Н. Луман, Л.Гумільов, Є. Бистрицький, С. Йосипенко, та ін.), політологи (Н.Гасанов, Н.Левада, В.Лекторський, М.Ходаківський, М.Хомяков, та ін.), соціологи (Л. Дробіжева, В. Соколов, L. Busch, K. Lohrmann та ін.), лінгвісти (В. Воропаєва, Л. Синельникова, К. Сумина, Й. Стернин, К. Guthke, R. Haarbusch, та ін.).

Для нашого дослідження актуальним є вивчення дискурсоутворювальної ролі концепту *толерантність* і, відповідно, його тематична представленість на рівні дискурсу.

Класифікаційне узагальнення досвіду, виокремлення категорій, їх опис, детальне дослідження є предметом багатьох мовознавчих студій. Німецькі лінгвісти Г. Іпсен, В. Порціг, Й. Трір [4] та ін. розробляли

теорію семантичного поля з метою систематизації лексичного складу мови. Згідно з теорією Й. Тріра, понятійним (концептуальним) полям відповідають у мові лексичні, або словесні, поля. Г. Іпсен розрізняв лексико-граматичні поля, до складу яких входять етимологічно різні слова, які, входячи в одну смислову систему, набувають спільних граматичних ознак. В. Порціг пропонував поняття лексико-синтаксичного поля, тобто прості співвідношення (валентні властивості слів) які складаються з дієслова та суб'єкта чи об'єкта або прикметника і іменника [4]. Проблематикою семантичних відношень лексичних одиниць у мові та мовленні займалися й слов'янські дослідники І. Арнольд [5], О. Бондарко [6], Л. Васильєв [4], М. Кочерган, В. Русанівський, О. Тараненко [7] та ін.

Для визначення лексичної представленості концептів як у мові, так і в певних дискурсах запропоновано низку термінів: лексико-семантичні поля [10], функціонально-семантичні поля, семантичні класи, семантичні групи [7], лексико-тематичні поля і групи [7], концептуально-тематичні поля [9] тощо. Під *лексико-семантичним полем* розуміються частини концептуальної картини світу (сукупність концептосфер, домени, концепти), які знаходять своє відображення в одиницях мовної картини світу, об'єднаних у лексико-семантичні поля [9, с. 259-260]. *Лексико-тематичне поле* визначається як об'єднання слів за логіко-понятійним принципом, який враховує загальну тему твору, його основну проблематику, жанрові особливості [9]. Це передусім класифікація предметів та явищ, об'єднаних типовою ситуацією або темою. У лексико-тематичному полі ядерна сема не є обов'язковою; *лексико-семантична група* [4], [7], становить об'єднання слів за внутрішньомовним принципом, тобто об'єднаних хоча б однією спільною лексичною парадигматичною семою (або хоча б одним спільним семантичним множитком) на основі ознаки інваріантності і може існувати лише як сукупність одиниць однієї частини мови [4]. До лексико-семантичної групи зараховують не тільки синонімічні ряди, а й групи антонімів та ін., пов'язані спільністю певних системних відношень. Крім того, слова в лексико-семантичних групах можуть бути пов'язані родо-видовими відношеннями, тобто можуть перебувати у відношеннях гіпонімії, а також конверсії [7]; *лексико-тематична група* може охоп-

лювати лексеми різних повнозначних частин мови, якщо вони відображають спільну сферу реальної дійсності і зумовлені, передусім, темою і основною проблематикою твору, його жанровою специфікою, а також тими соціальними, часовими і локальними факторами, які впливають на формування ідіостилю автора [9]. Концепти відрізняються один від одного ступенем абстрактності, асоціативної гами, існують у картині світу не хаотично і не ізольовано, а лише через взаємозв'язки з іншими концептами – через патерн організації, у якому вони перетинаються, комбінуються і взаємодіють, тому **концептуально-тематичне поле** визначаємо як сукупність лексико-тематичних груп слів, об'єднаних спільним концептом у семантико-функціональному просторі тексту [7]; концептуально-тематичне поле складається відповідно з **концептуально-тематичних груп** [7], які охоплюють лексику різних частин мови, тематично пов'язану із концептом визначеного концептуально-тематичного поля.

Мета цієї статті – визначити представленість концепту *толерантність* в дискурсах спецслужб Німеччини та Великобританії в системі концептуально-тематичних груп, оскільки вони охоплюють лексику різних частин мови та різного ступеню абстрактності, пов'язану з досліджуваним концептом.

Матеріали і методи. Матеріалом дослідження послуговували офіційні сайти спецслужб Великої Британії (<https://www.mi5.gov.uk>, www.sis.gov.uk) та Німеччини (<http://www.bnd.bund.de>, <https://www.verfassungsschutz.de>). Аналіз проводився із застосуванням дискурс-аналізу та контент-аналізу. Дискурс-аналіз сприяв визначенню когнітивно-дискурсивної класифікації вербалізаторів концепту *толерантність* в дискурсі спецслужб Великої Британії та Німеччини, контент-аналіз дозволив надати кількісну характеристику представленості концептуально-тематичних груп в досліджуваних дискурсах.

Результати та їх обговорення. Дискурс толерантності виступає однією з найважливіших складових культури суспільства, адже в його основі лежать базові принципи співіснування та розвитку гармонійних взаємин між різними групами суспільства, а саме: культура полеміки, культура діалогу, повага до іншої/інакшої позиції, відмова від агресії та ворожості. Дискурс толерантності передбачає врахування адресат-адресантних характеристик (статі, віку, статусу тощо) й створення рівноправної комунікації, де поважається точка зору всіх учасників.

Аналіз веб-сайтів спецслужб Німеччини та Великої Британії 2014-2015 рр. довів, що у них позиційовано дискурс толерантності, прагматичні складові якого представлено такими концептуально-тематичними групами: а) толерантність як тип дискурсивної поведінки, що передбачає *активний діалог, горизонтальні комунікативні зв'язки, розуміння й прийняття «інаковості» іншої людини та спільнот, і, відповідно, мультикультуралізм, реалізацію ілюктивних установок на самовираження;*

б) толерантність як інституційний дискурс, прагматично орієнтований на *забезпечення гарантованого правопорядку*, що реалізується в комунікативних стратегіях *підтримки й позиціювання норм і цін-*

ностей громадянського суспільства, реалізації права бути «іншим», демонстрації активної громадянської позиції, попередження конфліктів.

Дискурс-аналіз офіційних сайтів спецслужб Німеччини дозволив визначити концептуально-тематичні групи, що складають концептуальні поля *толерантність як тип дискурсивної поведінки та толерантність як інституційний дискурс.*

Концептуально-тематичне поле *толерантність як тип дискурсивної поведінки* представлено такими групами:

Діалог як умова толерантних комунікацій (3%). *Des Weiteren hat das BfV in diesem Jahr ein „Zukunftskonzept Wirtschaftsschutz – Prävention durch Information und Dialog“ erstellt* (<https://www.verfassungsschutz.de/de/oeffentlichkeitsarbeit/newsletter/newsletter-archiv/bfv-newsletter-archiv/bfv-newsletter-2015-3/bfv-newsletter-2015-03-05.html>).

Довіра як результат толерантних комунікацій (8%). *Als Dienstleister für Demokratie wollen wir mit unserer Arbeit überzeugen. Wir müssen verlorenes Vertrauen zurückgewinnen* (<https://www.verfassungsschutz.de/de/oeffentlichkeitsarbeit/interviews/int-20150226-behoerden-spiegel>).

Зворотний зв'язок як врахування позицій громадянського суспільства (8%). *Als Partner der Zivilgesellschaft unterrichten wir vielmehr regelmäßig die Öffentlichkeit und weisen auf Gefahren hin* (<https://www.verfassungsschutz.de/de/oeffentlichkeitsarbeit/publikationen/allgemeine-publikationen/publikationen-landesbehoerden-allgemein/plakat-bb-2014-07-extremistische-strukturen-und-standorte-2014>).

Взаємодія органів влади та суспільства (9%). *Zur Öffentlichkeitsarbeit des Verfassungsschutzes gehören die Beantwortung von Presseanfragen, Vortrags- und Informationsveranstaltungen* (http://www.verfassungsschutz.niedersachsen.de/portal/live.php?navigation_id=12261&article_id=54335&psmand=30).

Допомога, підтримка (3%). *Das BfV motiviert mit dem Aussteigerprogramm Personen zu einem Ausstieg aus der linksextremistischen Szene, bestärkt sie in ihrer Entscheidung und unterstützt sie bei weiteren Schritten* (<https://www.verfassungsschutz.de/de/arbeitsfelder/af-linksextremismus/aussteigerprogramm-linksextremismus>).

Співпраця, партнерство (11%). *Zu dem Thema Cyber-Sicherheit arbeitet der Bundesnachrichtendienst mit anderen deutschen und ausländischen Sicherheitsbehörden zusammen* (http://www.bnd.bund.de/DE/Themen/Lagebeitraege/Cyber-Sicherheit/Cyber-Sicherheit_node.html).

Концептуально-тематичне поле *толерантність як інституційний дискурс* представлено такими тематичними групами:

Забезпечення гарантованого правопорядку (22%). *Im Rahmen der Cyber-Sicherheit sollen zum einen die Gefahren für und Angriffe auf deutsche Netzwerke und Computer rechtzeitig erkannt werden, ... Zu dem Thema Cyber-Sicherheit arbeitet der Bundesnachrichtendienst mit anderen deutschen und ausländischen Sicherheitsbehörden zusammen* (http://www.bnd.bund.de/DE/Themen/Lagebeitraege/Cyber-Sicherheit/Cyber-Sicherheit_node.html).

Демократія та права людини як основні цінності сучасних толерантних комунікацій (9%): *Wir schützen unsere Demokratie vor Spionage und Sabotage, vor Extremismus und Terrorismus, also vor jenen, die versuchen, den Staat zu unterwandern und anzugreifen* (<https://www.verfassungsschutz.de/de/oeffentlichkeitsarbeit/interviews/int-20150221-aachener-nachrichten>).

Реалізації права бути «іншим» (5%): *Daneben werden weitere parlamentarische Vertreter, aber auch Akteure der „Multi-Kulti-Gesellschaft“ wie Medien, Kirchen und die „Vielzahl verblendeter Claqueure mit ihren, Refugees-welcome“-Transparenten“ für die Anschläge mitverantwortlich gemacht* (<https://www.verfassungsschutz.de/de/aktuelles/schlaglicht/schlaglicht-2015-12-reaktionen-auf-die-anschlaege-in-paris>).

Демонстрація активної громадянської позиції (6%): *Brandenburg: Kommunen für Freiheit und Demokratie* (<https://www.verfassungsschutz.de/de/oeffentlichkeitsarbeit/publikationen/pb-rechtsextremismus/publikationen-landesbehoerden-rechtsextremismus/broschuere-bb-2013-05-kommunen-fuer-freiheit-und-demokratie>).

Попередження конфліктів та загроз (15%): *Wie die entsprechenden Behörden in anderen Staaten ist er für die Bekämpfung des Terrorismus, des Extremismus und für die Spionageabwehr zuständig* (<https://www.verfassungsschutz.de/de/oeffentlichkeitsarbeit/interviews/int-20150212-politique-internationale-deutsch>).

Отже, на офіційних сайтах спецслужб Німеччини концепт толерантність має дискурсоутворювальний характер, що підтверджується рівномірною представленою **концептуально-темантичних** груп «Демонстрація активної громадянської позиції (6%)», «Демократія та права людини як основні цінності сучасних толерантних комунікацій (9%)», «Зворотний зв'язок як врахування позицій громадянського суспільства (8%)», «Довіра» (8%), «Взаємодія органів влади та суспільства (9%)». Це є свідченням зворотного зв'язку та діалогу між громадянським суспільством та спецслужбами.

Дискурс-аналіз офіційних сайтів спецслужб Великобританії дозволив визначити наповнюваність концептуально-тематичних полів **толерантність як тип дискурсивної поведінки та толерантність як інституційний дискурс** таким чином:

Концептуально-тематичне поле **толерантність як тип дискурсивної поведінки** представлено тематичними групами:

Діалог як умова толерантних комунікацій (1%). ... *Political dialogue and a process of reconciliation are not on the horizon as groups like Al Qaida have aims that are absolute and non-negotiable* (<https://www.mi5.gov.uk/home/about-us/who-we-are/staff-and-management/director-general/speeches-by-the-director-general/director-generals-speech-at-rusi-2003.html>).

Довіра як результат толерантних комунікацій (8%): ... *Where we have a reasonable belief that such a threat exists, we can carry out an investigation to determine whether or not the threat is real* (<https://www.mi5.gov.uk/home/about-us/what-we-do/protecting-national-security.html>).

Зворотний зв'язок як врахування позицій громадянського суспільства (10%): ... *Report a problem with this website or give us feedback. Report a problem with this website or give us feedback. If you have had ...* (<https://www.mi5.gov.uk/home/constant-nav-items-holding/contact-us/report-a-problem-with-this-website-or-give-us-feedback.html>).

Допомога, підтримка (3%): ... *closely with Business Analysts you will help core investigative and operational sections to work more efficiently and innovatively. You will support the whole ...* (<https://www.mi5.gov.uk/home/bottom-nav-items-holding/privacy-policy.html>).

Взаємодія органів влади та суспільства (9%): ... *It requires a collective effort in which Government, faith communities and wider civil society have an important part to play ...* (<https://www.mi5.gov.uk/home/about-us/who-we-are/staff-and-management/director-general/speeches-by-the-director-general/intelligence-counter-terrorism-and-trust.html>).

Співпраця, партнерство (11%): *And they call for increased levels of international cooperation ...* (<https://www.mi5.gov.uk/home/about-us/who-we-are/staff-and-management/director-general/speeches-by-the-director-general/the-olympics-and-beyond.html>).

Концептуально-тематичне поле **толерантність як інституційний дискурс** представлено такими тематичними групами:

Безпека (22%): *The Security Service provides protective security advice to critical parts of the UK's national infrastructure* (<https://www.mi5.gov.uk/home/about-us/what-we-do/protective-security.html>).

Демократія та права людини як основні цінності сучасних толерантних комунікацій (9%): ... *democratic country – the very thing MI5 exists to protect* (<https://www.mi5.gov.uk/home/news/news-by-category/speeches-and-statements/mi5-today-and-our-challenges-tomorrow.html>).

Реалізації права бути «іншим» (5%): *MI5 has achieved 1st place in the annual Stonewall Workplace Equality Index* (<https://www.mi5.gov.uk/home/news/news-by-category/careers/mi5-named-employer-of-the-year.html>).

Демонстрація активної громадянської позиції (6%): *Do you have information which you think could be of value to our work? Could it make a difference to keeping the community safe? If so, please let us know* (<https://www.mi5.gov.uk/home/what-you-can-do/how-you-can-help-us.html>).

Попередження конфліктів та загроз (15%): ... *the Security Service has extended its role in providing protective security advice and training, particularly in counter terrorism* (<https://www.mi5.gov.uk/home/about-us/who-we-are/staff-and-management/director-general/speeches-by-the-director-general/director-generals-james-smart-lecture-1994.html>).

На відміну від контенту спецслужб Німеччини, контент спецслужб Великої Британії має дещо іншу картину: **концептуально-темантична група** «Діалог» представлена менше. Концептуально-темантична група «Реалізації права бути «іншим» (5%) актуалізована в дискурсі, зокрема, інформацією про те, що MI 5 є найкращим роботодавцем (за версією ЛГБТ-спільноти «Stonewall») і цінує перш за все

професіоналізм при прийомі на роботу. Цей факт є яскравим прикладом толерантності та дотримання прав людини.

Висновки. Таким чином, можна констатувати, що 1) когнітивно-дискурсивна класифікація вербалізаторів концепту толерантність може бути виражена *концептуально-тематичними* групами, які представлені не лише синонімічним рядом вербалізатора концепту (розуміння, прийняття «інаковості» іншої людини та спільнот), а й групи антонімів (конфлікт, загроза) та лексемами, що пов'язані родо-видовими

відношеннями, тобто можуть перебувати у відношеннях гіпонімії (безпека), а також конверсії (демократія та права людини). 2) контент-аналіз дискурсу спецслужб Німеччини та Великої Британії продемонстрував, що, незважаючи на кризові ситуації, пов'язані зі зростаючою хвилею тероризму та екстремізму в Європі та з ненормованим потоком мігрантів, спецслужби позиціонують себе впевненими, готовими у співпраці з суспільством до будь-яких викликів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Логвінчук В. В. Геокультурні виміри толерантності // Держава і право: Збірник наукових праць. – Випуск 29. – К. : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2005. – С. 698-702.
2. Бурдьє П. Структура, габитус, практика / Пьер Бурдьє // Журнал социологии и социальной антропологии. – 1998. – Том 1. – №2. – С. 44 – 59.
3. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование. Трактат по социологии знания. М. Медиум, 1995. – С. 5.
4. Васильев Л. М. Теория семантических полей // Вопросы языкознания. – 1971. – № 5.
5. Арнольд И. В. Лексико-семантическое поле в языке и тематическая сетка текста // Текст как объект комплексного анализа в вузе. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та. – 1984. – С. 3-11.
6. Бондарко А.В. Функциональная грамматика. – Л. : Наука, 1984. – 136 с.
7. Кочерган М. П. Лексико-семантическая система / М. П. Кочерган // Українська мова: Енциклопедія / редколегія : В. М. Русанівський (співголова), О. О. Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк та ін. – К. : Видавництво «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 305-306.
8. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів. – К. : Вища шк., 1985. – 360 с.
9. Макар І. С. Лексичні мікросистеми як визначники ідіостилію письменника / І. С. Макар // Актуальні проблеми філології та перекладознавства. – 2009. – Вип. 4. – С. 117-120.
10. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля – К., 2006. – 716 с.

REFERENCES

1. Lohvinchuk V. V. Geocultural Dimensions of Tolerance // Derzhava i Pravo: Zbirnyk Naukovykh Prats. – Issue 29. – K. : Koretsky Institute of state and law of National Academy of Sciences of Ukraine, 2005. – P. 698-702.
2. Pierre Bourdieu. Structure, Habitus, Practice / Pierre Bourdieu // The Journal of Sociology and Social Anthropology. – 1998. – Vol. 1. – 2. – P. 44-59.
3. Berger P. L., Luckmann T. The Social Construction of Reality. A Treatise on Sociology of Knowledge. 1966. – M. : Medium, 1995. – P. 5.
4. Vasiliev L. M. The Theory of Semantic Fields // Voprosy Jazykoznanija. – 1971. – № 5.
5. Arnold I. V. Lexico-Semantic Field in the Language and Semantic Network of the Text / Text as an Object of Comprehensive Analysis in a Higher Educational Institution. – L. : Publishing House of Leningrad University. – 1984. – P. 3-11.
6. Bondarko A.V. Functional Grammar. – L. : Nauka, 1984. – 136 p.
7. Kocherhan M. P. Lexico-Semantic System / M. P. Kocherhan // Ukrainska mova: Entsyklopediia // Editorial Board: V. M. Rusanivskyi (co-chairperson), O. O. Taranenko (co-chairperson), M. P. Ziablyk et al. – K. : Publishing House «Ukrainska Entsyklopediia» imeni M. P. Bazhana, 2004. – P. 305-306.
8. Hanych D. I., Oliynyk I. S. Dictionary of Linguistic Terms. – K. : Vyshcha Shk., 1985. – 360 p.
9. Makar I. S. Lexical Microsystems as Determinants of the Author's Individual Style. / I. S. Makar // Aktualni Problemy Filologhii ta Perekladoznavstva. – 2009. – Iss. 4. – P. 117-120.
10. Selivanova O. O. Modern Linguistics: Terminological Encyclopedia / O. O. Selivanova. – Poltava : Dovkillia. – K., 2006. – 716 p.

The Concept “Tolerance” in the Discourses of Security and Intelligence Services of Germany and the UK

L. Yudko

Abstract. cognitive-discursive classification of verbalizers of the concept “tolerance” in the institutional discourse is studied in the article; by means of discourse analysis there has been confirmed the assertion that conceptual-semantic groups are represented not only by the synonymic row of the concept verbalizer, but also by groups of antonyms and lexemes which are correlated by subsumption relations, i.e. they may be correlated by hyponymy or conversion.

Keywords: *lexico-semantic group, conceptual-semantic group, discourse, discourse of tolerance, discourse analysis, content analysis.*

Концепт толерантність в дискурсах спецслужб Німеччини та Великої Британії

Л. В. Юдко

Анотація. в статті розглядається когнітивно-дискурсивна класифікація вербалізаторів концепта *толерантність* в інституціональному дискурсі, підтверджується путем дискурс-аналіза тезис, що концептуально-тематичні групи представлені не тільки синонімічним рядом вербалізаторів концепта, но і групами антонімів, а також лексемами, які пов'язані родо-видовими відношеннями, а саме перебувають у відношеннях гіпонімії, а також і конверсії.

Ключевые слова: *лексико-семантическая группа, концептуально-тематическая группа, дискурс, дискурс толерантности, дискурс-анализ, контент-анализ.*